

AZ ÍRÓ ARCA – FRANZ KAFKA VALLOMÁSAI TÜKRÉBEN

Franz Kafka: *Naplók, levelek*. Európa Könyvkiadó, 1981.

Franz Kafka a modern világirodalom egyik legtalányosabb alkotója, a XX. század egyik uralkodó életérzésének, a magánynak, az idegenségnek legnagyobb átélője és ábrázolója. Művei borzongató, titokzatos világot tárnak fel, mely rejtélyes sokértelműségével máig tartó, könyvtárnyi értelmezési vitát kavart. A titok azonban megfejthető, a misztikum felhője elúzható, ha megkeressük a művek mögött az embert, az érző, szenvedő, gondolkodó lényt. Minden világosabbá, áttekinthetőbbé válik, ha elolvassuk naplóit, leveleit, sorra porladnak szét a köréje szőtt legendák; a magányosnak látott Kafka – számos lelkes és odaadó barátja jobban ragaszkodott hozzá, mint ő hozzájuk –, a hideg, dermesztő Kafka – valójában könnyen fellobbanó, sokszor szerelmes, figyelmes, kedves férfi is tudott lenni –, a munka robotjában szenvedő író legendája – napi hat órát dolgozott a biztosítónál, főnökei ragaszkodásából és felelősségteljes feladataiból ítélve megbízhatóan és szorgalmasan. A család zsarnokságában szenvedő író is legenda, nem kényszerítette őt senki rabszolgasorsra önmagán kívül. A Prágában németül beszélő zsidó idegensége sem lehetett annyira nyomasztó számára, mint egyes értelmezői állítják, hiszen sehol sincs erre utalás. Akkor hát egy egzaltált, túl érzékeny, betegesen képzelgő ember torz tükre volna mindaz a szenvedés, amely végül is teljes hitelességgel jelenik meg műveiben? A napló és a levelezés a legendák foszlatása mellett azért is kulcs Kafka életművéhez, mert egy különleges, senki máshoz nem hasonlítható, öntörvényű zseni sajátos gondolkodásmódjával, érzésvilágával, lelki mechanizmusával ismert meg, minden mélylélektani vizsgálatnál őszintébben, teljesebben vezet be Kafka lelkének legtöbbször saját maga előtt sem tisztázott mélyvilágába. Mert mindaz, amit az imént felsoroltakban cáfoltunk, egy másik, ontológiai-pszichológiai szinten valóság is egyúttal, valóság a munkahelyi robot, a zsarnok apa, az idegen sorsra kárhóztató szülőváros, a magányba szorító külvilág, a személyiségtorzító kapcsolatok, az egyéniséget romboló szerelem – valóság a kettős arcú ártatlan-bűnös világ, a szenvedő-bűnös ember. Kafka egyedülálló érzékenységgel élte át korának minden rejtett és megnyilvánuló ellentmondását, tragikus, szorongató konfliktusát. Olyan életérzés kifejezője ő, amely évtizedek múltán válik kézzelfogható valósággá, és így előfutárává válik szinte az egész modern irodalomnak. Világának dermesztő idegensége nem tudatos szemléletmód, élete során egy birodalom hull darabokra, de ő nem látszik tudomást venni erről (a világháborúról is alig van szava), „csupán” hallatlan érzékenységgel átéli, kifejezi korát.

Az író drámai küzdelme naplóiban, sőt leveleiben is önmaga ellen folyik. (Találónan nevezi Györfly Miklós a levélíró Kafkát is monologizálóknak.) Az író igazi ellenfele a Franz Kafka nevű titokzatos, kiismerhetetlen démon. Műve hasonlatával élve ő a bebocsátást kérő és a törvény könyörtelen őre egyszerre. A saját személyisége mélyén rejlő világtörvény megismeréséért harcol mindhiába. Büntudata kozmikus méretű. Minden kapcsolatra való képtelensége magában hordja bűnösségét, a közönyt, az egoizmust, az akaratgyengeséget, a kapcsolatoktól való beteges irtózást; a magány bűnét, mely egyben a büntetés is. Kafka a maga választotta magány páncéljába zárva vergődik: „Nem, én a magamé vagyok, örökre magamhoz láncolva, ez vagyok én, s meg kell próbálnom ezzel megbékélni.” Mohón igényli a szeretetet, ugyanakkor azt is világosan látja, hogy nem emberi kapcsolatokra született. Szorongó, túl érzékeny lelki alkatán túl az alkotásra kényszerítő erő zárja el embertársaitól, ez szorítja magány-

ba, amitől szenved, mert érzi a lemondás áldozatát. Kafka képtelen bármifajta megalkuvásra, életét iszonyú aszkézissal az írás szolgálatába állítja, és ennek fejében lemond az élet örömeiről. „Bennem nem irodalmi érdeklődés van, hanem magam vagyok irodalom, nem vagyok semmi más, és más nem is lehetek.” Ugyanakkor az írás menekülés is, mert fél az étlettől, szorong, képtelen más sorsát, de még a magáét is magára vállalni. Állandó akaratgyengeségről, félelelről, kétségbeesésről panaszkodik, a legmélyebb pokolban érzi magát, tökéletes hontalanságnak nevezi állapotát, miközben undorodik az emberektől, és emiatt büntudat gyötri. A büntudat fejfájásokhoz, rosszulletekhez vezet, naplóinak, leveleinek visszatérő gondolja a látszólag kicsinyes panaszkodás fizikai állapotáról, fejfájásairól, fáradtságáról, zavarja a legkisebb zaj, a legcsekélyebb emberi jelenlét. Néha már az az érzésünk, hogy nem ő környezete áldozata, hanem a környezete az ő egoizmusáé. Kicsinyessége emberivé teszi alakját, gyarlóságát enyhíti a szembenézés kíméletlen őszintesége, és minden kisszerűsége tragikummal telik meg, mikor felszínre bukkan okozójuk, a halálos tüdőkór, mellyel megrendítő férfiassággal néz szembe.

Kafka minden műve saját lelkéből táplálkozik. „Álomszerű belső életem ábrázolásához való érzékem minden mást háttérbe szorított...” Műveinek minden sora az alkotó önvallomása, látomása a világról, a lélekről, önmagáról, melyet tárgyias, szenvtelen hangon, semleges epikus fikció megteremtésével mesél el. Világának epikuma látszólagos, sosem az empirikus valóság, a megfigyelés a lényege, hanem a lelkéből kivetülő vízió, saját sorsának szembesülése a valósággal. Legfantasztikusabb látomásai, groteszk képei lefordíthatók a köznapi események szintjére, önmagukban hordják ketősségüket: valóságmagvukat és jelképes-metaforikus értelmüket egyaránt. Naplója és levelezése is e homogén, öntörvényű életmű – egy hatalmas önvallomás – szerves része. Levelezéseit bizvást olvashatjuk egy-egy levéregényként, a Felicéhez írott levélözön egy kissé egzaltált, néhol idegesítően egoista, szenvelőgő fiatalember lelki válságainak, fellobbanásainak és szorongásainak hiteles tükre, a Milena-levéregény a lehiggadt, halál felé közeledő író megrendítő önvallomása, a naplórészletek: elbeszélés-töredékek, életképek, álmok, aforisztikus megjegyzések. Kafka naplója és levelezése elsősorban emberi dokumentum; az esztéta szemével nézve szinte megrendítő az a hallatlan önfegyelem, amellyel élete minden pillanatában a nyelvi pontosságra, a fogalmazás tisztaságára, világosságára törekszik, és gondolatait, érzéseit, tudattalan ösztöneit is kíméletlen őszinteséggel tárja fel. A karkai mű esztétikumának lényege a nyelvi világosság és a tartalom végtelen, megfejthetetlen sokrétűsége közötti feszültség.

A magyar változat egységes időrendben, közösen sorakoztatja egymás után a napló-részleteket és leveleket, négy kötet levélből és a naplókból válogatva mintegy 2300 oldalból 760-at ment át, amennyire ez megítélhető, a legfontosabb gondolatokat csonkítatlanul megőrizve. A válogató Györfly Miklós minden elismerésünket megérdemli ezért a filológiai értékű hatalmas munkáért, melyhez ő maga írt tartalmas és hasznosan orientáló utószót. A hű fordítás Antal László, Eörsi István, Tandori Dezső és a szerkesztő Györfly Miklós érdeme.

LICHTMANN TAMÁS